

Leen van Duin

Zoeken naar (dis)continuïteit

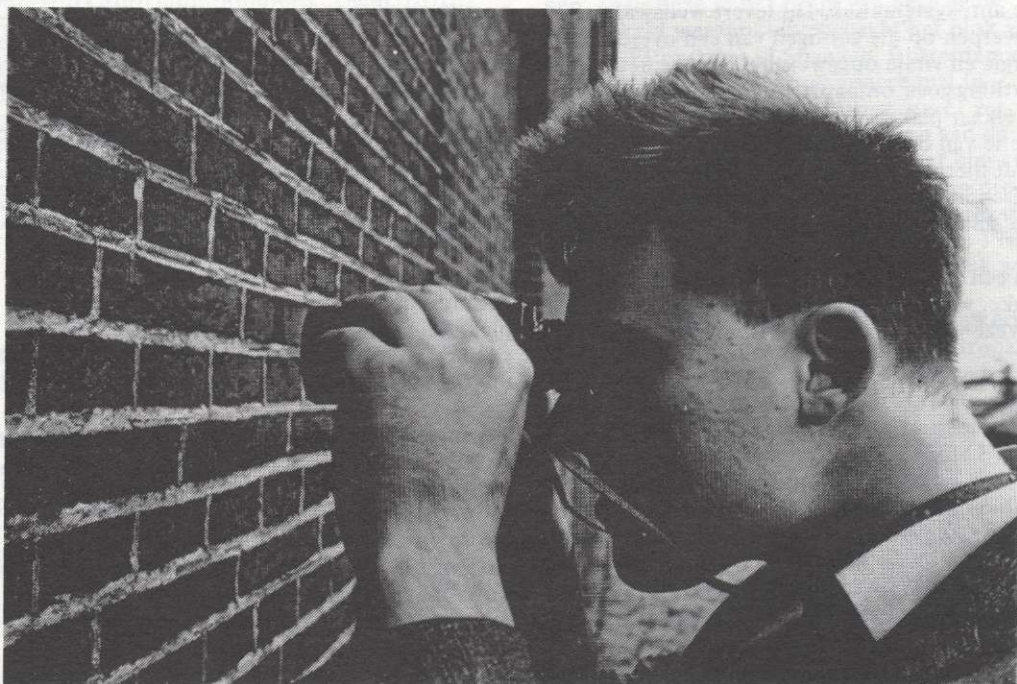
Twee van de in het differentiatieproject 'Ontwerp & Kritiek' onderzochte projecten zijn van gevestigde architecten: Bosch en Weeber. Hun werk kan begrepen worden vanuit de traditie van het Nieuwe Bouwen. Theo Bosch representeert opvattingen van het zg. 'structuralisme', een architectuurstroming waartoe ook architecten als Van Eyck en Hertzberger gerekend worden. In de 60-er jaren brachten zij hun opvattingen onder de aandacht van de vakgemeenschap via het tijdschrift Forum. Carel Weeber representeert een stroming die in sommige vakbladen met de term 'Neo-Rationalisme' wordt aangeduid. In het onderwijs en onderzoek aan de afdeling Bouwkunde van de TH-Delft wordt Weeber's werk vaak diametraal tegenover dat van de Forumarchitecten geplaatst.

De twee andere projecten zijn van zg. jonge architecten. Arne van Herk en Kees Nagelkerke proberen de verschijningsvorm van hun bouwwerk aan te laten sluiten op de beeldenwereld van het Nieuwe Bouwen uit de twintiger- en dertiger jaren. Sjoerd Soeters is een exponent van een internationale trend in de architectuur die een grote verscheidenheid aan beelden nastreeft.

Eén van de methoden om projecten te onderzoeken is die van de plananalyse. In 'O' nr. 1 wordt een overzicht geschetst van de wijze waarop aan de afdeling Bouwkunde van de

TH-Delft deze vorm van architectonisch onderzoek wordt bedreven. Hoewel zwaartepunten per onderzoeksgroep verschillen, worden steeds oeuvres in hun maatschappelijke en culturele context onderzocht op hun functionele en formele karakteristieken. Gebouwen worden daarbij opgevat als vat van menselijke activiteiten, complex van tekens, regelaar van menselijke relaties. In zg. structurele analyses worden concrete projecten op kritische wijze ontcijferd, waarbij de criticus optreedt als werk-uitlegger. In het project 'Ontwerp & Kritiek' is vooral gepoogd na te gaan hoe recente gebouwen zich verhouden tot dat wat als modern begrepen wordt. Daarbij is gebruik gemaakt van een belangwekkende tekst van Habermas¹, die naar aanleiding van de Biennale in Venetië (1980) stelt dat wat postmoderne architectuur genoemd wordt een avantgarde met verkeerde fronten vormt. Postmoderne architecten zouden zich ondubbelzinnig als anti-modernen opstellen. 'Modern' zou voor hen niets meer inhouden dan 'modieus' en 'eigentijds', een streven naar het 'nieuwste van het nieuwste'.

Inderdaad kunnen we constateren dat in de grimmige concurrentieslag tussen ontwerpers in de huidige periode van economische neergang de ontwerper zich via opvallende architectuur in de markt probeert te prijzen.² Een markteconomie die voortdurend vraagt om innovatie en geraffineerder marketingtechnieken, biedt de meeste kansen aan die ontwer-

1. J. Habermas, 'Het moderne - een onvoltooid project' in: Raster 19 (1981), p. 126-143.

2. Zie o.a. L. van Duin: 'De Kruispleinprijsvraag - de architectuurwedstrijd als methode van opdrachtverwerving', in: Kopzeer aan de waanzee, Delft 1984, p. 5-14.

pers die handig op een nieuwe trend weten in te spelen of nog beter, zelf 'trendsetter' zijn. Een eenduidige uitspraak dat de postmoderne architectuur anti-modern zou zijn is volgens mij echter niet houdbaar, wanneer je de verschillende werken op zich en in verhouding tot elkaar analyseert. De discrepanties van het moderne project hebben zich in de postmoderne architectuur voortgezet, maar voor een deel biedt deze ook een uitweg daaruit en nieuwe perspectieven. Heel algemeen geformuleerd kan als gemeenschappelijk kenmerk van de postmoderne architectuur de nadruk beschouwd worden die zij legt op het heterogene als reactie en commentaar op de homogene orderingsprincipes van moderne stromingen, zoals: Nieuwe Zakelijkheid, Forum/Team X, Neo-Rationalisme. Daar waren de 'strengere zonerings', het 'geometrisch grid' en het 'enkelvoudige gebaar' als norm van moderniteit gaan fungeren.³

Vanuit het streven naar heterogeniteit wordt de betekenis van een architectonisch werk niet in de homogeniteit van één concept gezocht. De autonomie van de delen wordt gearticuleerd. De betekenis van een architectonisch werk wordt pas zichtbaar in de wijze waarop het verschilt van een ander werk of dit in bepaalde opzichten herhaalt; citeert. Onderzoek van postmoderne architectuur zou moeten laten zien hoe een werk commentaar biedt op andere gebouwen, hoe homogene concepten worden ondermijnd door brokstukken te citeren, te parodiëren. Ook de opvatting, als zou er een hiërarchische verhouding of een afspiegelingsrelatie tussen type en een concreet gebouw bestaan, wordt losgelaten. Een gebouw of de stad worden niet als een organische eenheid beschouwd, maar in hun veelvormigheid en discontinuïteit van ongelijke maar gelijkwaardige elementen naast elkaar geanalyseerd. De nadruk op heterogeniteit kan verschillende vormen aannemen, afhankelijk van de wijze waarop er met historisch materiaal wordt omgegaan:

1. Wanneer heterogeniteit alleen betrekking heeft op de ondermijning van elke vorm van systematiek, dan kan dit leiden tot een anarchistische anti-systematiek. Dit levert weliswaar ontwerpen op die getuigen van een overdadige energie en vitale opgewektheid, maar het 'anything goes' ontardt vaak in het willekeurig aan elkaar plakken van stijlcitaten die de functie van ornamenten krijgen. De architect treedt hierbij op als een mondaine causeur die cynisch het bijpassende verhaal levert zonder enige analytische pretentie.

2. Van een minder willekeurig eclecticisme lijkt sprake, wanneer bewust naar de traditie wordt verwezen. Vaak gebeurt dit onder het mom

van ambachtelijkheid, terwijl in feite de mythe van de expressionistische kunstenaar-architect nieuw leven wordt ingeblazen.

3.

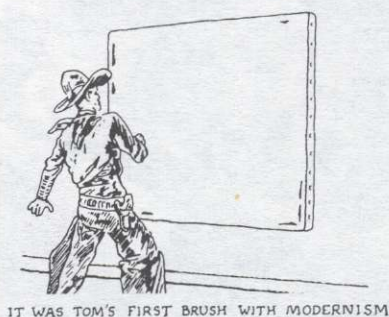
Waar in het werk van postmodernen sprake is van een streven naar heterogeniteit om de beperkingen van het homogene te overwinnen, zie ik een continuïteit met het project van het moderne. Ontwerp, onderwijs en onderzoek dat gebaseerd is op een dergelijke aanpak gaat ervan uit dat architectuur nooit een gesloten geheel is, maar breuken en discontinuïteiten vertoont. Het richt zich op ogenschijnlijk onbetekenende details die niet direct passen in één (voorondersteld) concept. Het streeft niet naar één interpretatie van een ontwerp, dat ook niet als afgerond product wordt beschouwd, maar onderzoekt in hoeverre architecturen elkaar citeren, becomingariëren. Het laat sporen van andere architectonische werken in een ontwerp zien en wijst zo op in het oog springende betekenissen. Voor zover het postmoderne naar openingen van één systeem zoekt, is het niet anti-modern, maar denkt verder in het spoor van het moderne, echter zonder discontinuïteiten te verbergen.

Is het in principe mogelijk het modieuze postmoderne te onderscheiden van het postmoderne als deconstructie van het moderne? Het gaat er mij niet om een vaste norm als voorschrift te stellen die een constant en tijdloos karakter zou dragen. Maar wel is het volgens mij mogelijk om het postmoderne thans op zodanige wijze te analyseren dat (dis)continuïteiten met het moderne onderkend kunnen worden en er discussie over overeenkomsten en verschillen kan ontstaan. Als men elk gebouw in plaats van als unieke manifestatie, leest als verwoording van een maatschappelijk probleem, als een poging iets onbekends te achterhalen of vorm te geven, als de poging om greep te krijgen op iets wat zich tot dan toe tegen vormgeving verzette of juist door de vele vormen aan het zicht onttrokken werd, dan kan er over het belang van het doel en de adequaatheid van de middelen wel degelijk geoordeeld worden. Het zou dan de taak van de (post)moderne architect zijn elke keer opnieuw een evenwicht te vinden tussen homogene en heterogene orderingsprincipes. Als verzet tegen de dwang tot stroomlijning door marktmechanismen en tegen de disparate verbodskeling van de warenmaatschappij.⁴ Zo kan het moderne project voortgezet worden in de zin van grensverleggend onderzoek dat de wetenschappelijke en technische verworvenheden niet verwierpt, of vervalt in een nostalgische regressie naar een voor-technologische-, zogenaamd idyllische maatschappij. Tegenover de tweespalt in het moderne project tussen morele eisen en objectieve normen, plaatst het postmodernisme een meer pragmatistische analyse en spel met verschillende factoren die het bouwproces bepalen.

Tegen deze achtergronden kunnen de kritieken worden gelezen. Op basis van beschrijving en interpretatie is gepoogd vier projecten van toonaangevende architecten te traceren. Niet om te komen tot definitieve oordelen in de zin van: 'Is belangwekkend' of: 'lijkt naar niks', maar om inzicht te krijgen in de vraag in hoeverre nieuwe tendenzen in de architectuur als moderne ontwikkeling kunnen worden opgevat.

3. De term 'homogeen' moet begrepen worden tegenover 'heterogeen'. Zie ook *Sources of Modern Eclecticism*, Studies of Alvar Aalto (London 1982) en 'Heterotopia, a study in the Ordering Sensibility of the work of Alvar Aalto' in: *Architectural monographs 4* (1978), waarin D. Porphyrios de begrippen heterotopia en homotopia uitwerkt.

4. Zie o.a. Jean-François Lyotard, *La condition post-moderne*, Paris (Minuit 1979), die er op wijst dat het loslaten van het streven naar één waarheid een positieve ontwikkeling is voor zover het vermogen om verschillen en het onmeetbare te accepteren, toeneemt. Hij probeert criteria te ontwikkelen om het modieuze citeren van een bewust spel met verwijzingen naar historische betekenissen te onderscheiden. Het politieke belang van het postmodernisme zou gelegen zijn in een kritiek op de homogenisering van de postindustriële maatschappij onder invloed van de informatietechnologie.

IT WAS TOM'S FIRST BRUSH WITH MODERNISM